

мр Владислав Пузовић
Универзитет у Београду
Православни богословски факултет
Катедра за Историју

Завршни радови Срба на Кијевској духовној академији (1869-1899)

Анотација: На основу протокола са заседања Савјета Кијевске духовне академије, у раду је представљен шок школовања преко седамдесеторице Срба на поменутој академији, шоком последње три деценије XIX века. Посебна пажња обраћа се на завршне радове Срба, на основу којих су стицали одговарајућа академска звања. Први пут у српској историографији износе се свеобухватни подаци о Србима и њиховим завршним радовима*, брањеним на најстаријој руској духовној академији у наведеном периоду. У прилогу рада поменути подаци представљени су табеларно.

Кључне речи: Кијевска духовна академија, Срби, црквено-историјска наука, завршни радови, кандидати богословља

Увод

Кијевска духовна академија била је један од најзначајнијих центара за школовање српске богословске елите, током последње три деценије XIX века. У том периоду најстарију руску духовну академију похађали су бројни Срби (преко 70), од којих су многи, по повратку у отаџбину, имали значајне улоге у животу Српске Цркве и државе. Проучавање тока школовања Срба на поменутој богословској школи, омогућава јасније увиде у фундаменте њиховог богословског образовања, који су одлучујуће утицали на њихов даљи рад на пољу богословске науке. То је био период њиховог богословског формирања и усмеравања ка одређеним областима богословске науке. Другим речима, школовање Срба на најстаријој руској духовној академији, у наведеном периоду, значајно је утицало на „путеве српског богословља“ у XX веку.

Школовање Срба на Кијевској духовној академији има посебан значај за развој српске црквено-историјске науке, будући да је највећи број Срба своје завршне радове посветио темама из области историје Цркве. Овај рад је посвећен, првенствено, завршним радовима Срба. Завршни радови представљали су коначан резултат вишегодишњег школовања и на основу њих стицана су одговарајућа ака-

* Овај рад настао је у оквиру пројекта бр. 179078 „Српска теологија у двадесетом веку: фундаменталне претпоставке теолошких дисциплина у европском контексту – историјска и савремена перспектива“, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

демска звања. На основу завршних радова могуће је стећи увид у научна интересовања Срба, али и у квалитет њиховог школовања у Кијеву.

Основни извор, на основу кога је написан овај рад, јесу протоколи са заседања Савета Кијевске духовне академије, који су, почев од 1869. године, објављивани у академијском научно часопису *Труды Киевской духовной академии*. У овим протоколима, између осталог, налазе се рецензије и оцене завршних радова Срба.¹

У овом раду, први пут у српској историографији, изнети су свеобухватни подаци о Србима и њиховим завршним радовима, на најстаријој руској духовној академији, током последње три деценије XIX века.² У прилогу рада представљене су табеле са поменути подацима.

Срби на Кијевској духовној академији (1869-1899)

На основу Протокола са заседања Савета Кијевске духовне академије, може се закључити да је, током последње три деценије XIX века, поменути академију похађало око 70 Срба. Оволики број Срба, школованих на Кијевској духовној академији, сведочи о томе да је најстарија руска духовна академија, у поменутом периоду, поново постала један од стубова образовања српске богословске елите.

У овом контексту неопходно је, укратко, осврнути се на кретање броја Срба, који су похађали Кијевску духовну академију у претходном периоду. Ова богословска школа, основана 1615. године,³ дуго је представљала једину богословску школу у православном свету, у којој се стицало више духовно образовање. Ова школа добија у XVIII веку посебан значај за Србе (тада, већ, као Кијево-могиљанска ака-

¹ Сами завршни радови (тачније, део њих) чувају се у Институту рукописа Националне библиотеке Украјине имену *В. И. Вернадског*, у Кијеву.

² Досадашњи радови о Србима на Кијевској духовној академији: Петров Н. И. Воспитаники Киевской Академии из Сербов с начала синодального периода и до царствования Екатерины II (1721-1762), *Известия отделения русского языка и словесности Императорской Академии Наук*, т. IX, кн. 4, С. Петербург, 1904, 1-16; изводи у: Прибићевић В. Срби питомци кијевске академије у времену од 1721-1762, *Богословски гласник*, т. IV, књ. VII, С. Карловци, 1905, 248-252; Радојчић Н. Кијевска Академија и Срби, *Српски књижевни гласник*, 307, 1913, 668-673; Јовановић М. Срби у руским школама у XVIII веку, *Црква и животи*, 1-2, 1926, 16-30; Хаџи Видојковић Ј. Једна смотра, *Весник Српске Цркве*, 4-6, 1932, 266-270; Петров М. Питомци Српског народног сабора у Сремским Карловцима на Кијевској духовној академији у другој половини XIX века, *Зборник Матице српске за историју*, 5, Нови Сад, 1972, 164-167; Кольбанова К. В. Культурные и конфессиональные связи между Сербией и Украиной в XVIII ст. как фактор противостояния культурной и религиозной экспансии Османской и Австрийской империи, *Ислам, Балкан и велике силе XIV—XX век*, Историјски институт САНУ, Београд, 1997, 261-267; Buchenau K. Just a real-life brothers. Serb-russian contacts in the ecclesiastical academy of Kiev (1850-1914) and in orthodox schools of interwar Yugoslavia (1920-1941), *Tokovi istorije*, 3-4, 2005, 54-66; Савић М. Школовање српских ђака у Русији и митрополит Михаило, *Животи и дело митрополита Михаила (1826-1898)*, Историјски институт САНУ, Београд, 2008, 263-270.

³ Претеча Кијевске духовне академије јесте Кијево-братствена школа, основана 1615. године, при Богојављенском манастиру у Кијеву. То је била једна од многих „братствених“ школа, осниваних при православним братствима, широм јужних и западних руских области под влашћу Пољака, крајем XVI и почетком XVII века. Кијево-братствена школа је нарочит напредак доживела за време кијевског митрополита Петра Могиле (1632-1647), када постаје главни православни образовни центар, на поменути просторима. Са друге стране, услед неповољних историјских околности, она долази под све снажнији утицај западног схоластичког богословља, што ће имати далекосежне последице по православно богословље уопште, а нарочито на руским просторима (посредно, касније, и на српским). Од 1632. године школа мења назив у Кијевска колегија, а од 1647. године у Кијево-могиљанска колегија. - Детаљније: Бурга В. В. *Киевская духовная академия и семинария*, Киев, 2009, 8-13.

демија).⁴ У периоду од 1721. до 1762. године, поменуто школу похађало је најмање 28 Срба.⁵ Међу њима, била су следећа значајна имена српског црквеног живота у XVIII веку: Дионисије (Новаковић), Василије Путник (потоњи митрополит Мојсије), Исаија (Новаковић), Јован (Рајић). Највећи део Срба, у том периоду, долазио је из Хабзбуршке монархије. У другој половини XVIII века приметно је опадање броја Срба на Кијево-могиљанској академији. Са једне стране, то је била последица политике бечких власти, које су настојале да, што је могуће више, ослабе везе између својих српских поданика и Руске царевине,⁶ а са друге стране, то је била последица постепеног заостајања Кијево-могиљанске академије у односу на друге руске високе школе, чиме је она губила атрактивност у очима Срба.⁷

Прва половина XIX века обележена је готово потпуним одсуством Срба са најстарије руске духовне академије. Разлози за такво стање првенствено су везани за историјске околности у којима се нашао српски народ, у поменутом периоду, а које су биле обележене борбом за ослобађање од турске власти. Са друге стране, то је био буран период у историји саме академије. Почетак XIX века означио је једну од највећих криза у дотадашњој историји Кијево-могиљанске академије. Деценијама заостајући за другим високим школама у Руској царевини, поменута академија потпуно је неспремно дочекала свеобухватне образовне реформе, које је, почетком XIX века, почела да спроводи влада новог цара Александра I (ступио на трон 1801. године), што је за последицу имало привремено затварање поменуте високе богословске школе (1817-1819). После потпуне промене наставног кадра (за професоре су доведени, углавном, васпитаници Петроградске духовне академије) и свео-

⁴ Кијево-могиљанска колегија, указом руског цара Петра I, од 26. септембра 1701. године, постаје академија (Кијево-могиљанска академија).- *Исто*, 14.

⁵ Овај податак износи професор Кијевске духовне академије Николај (Микола) Петров (1868-1921) (Петров Н. И. *Воспитаники Киевской Академии из Сербов*, 3). У коментару на чланак професора Петрова, јеромонах Валеријан Прибићевић (питомац Кијевске духовне академије), слажући се са својим професором, истиче да је број Срба на Кијево-могиљанској академији, у поменутом периоду, вероватно био већи (Прибићевић В. *Срби иишомци кијевске акагемје*, 249). Професор Мирко Јовановић износи податак да је током читавог XVIII века, у свим руским школама (духовним и световним), школовано око 65 Срба (Јовановић М. *Срби у руским школама у XVIII веку*, 30). Камила Колибанова истиче да су подаци које је изнео професор Петров непотпуни, наводећи да је број Срба који се школовао у Кијевској духовној академији, у наведеном периоду (1721—1762), био знатно већи, поткрепљујући ову тврдњу навођењем имена Срба које Петров није поменуо, а о којима се подаци налазе у Централном историјском архиву у Кијеву (*Центральный государственный исторический архив Украины - ЦГИАУ*).- Кољибанова К. В. Культурные и конфессиональные связи между Сербией и Украиной в XVIII ст., 264-265.

⁶ Рестриктивне мере хабзбуршких власти, у вези са одласком Срба на школовање у Русију (нарочито у духовне академије), појачане су од средине XVIII века. Године 1774. донета је одлука о потпуној забрани одласка Срба на школовање у руске духовне академије.- Слијепчевић Ђ. *Историја Српске православне Цркве, I*, Диселдорф, 1978, 428.

⁷ У другој половини XVIII века, почев од времена владавине царице Екатерине II (1762), услед свеобухватних реформи друштва, често усмерених на сузбијање утицаја Цркве у друштву, положај Кијево-могиљанске академије значајно је промењен и она је постепено губила свој примат у односу на остале руске високе школе. Академији је ускраћена финансијска помоћ царске владе, што је директно водило слабењу наставног процеса. Са друге стране, прекинута је веза са матичним Кијево-братственим манастиром (манастир био укинут од 1786. до 1799. године). Услед оваквих процеса, Кијево-могиљанска академија је, крајем XVIII века, била у очигледном наставно-научном заостатку, у односу на новоосноване руске државне универзитете (Московски и Петроградски).- Детаљније: Бургеа В. В. *Киевская духовная академия и семинария*, 22-23.

бухватне реформе наставног плана, 1819. године почела је са радом реформисана Кијевска духовна академија.⁸ Био је то почетак мукотрпног процеса повратка најстарије руске духовне академије на пређашње позиције у систему руског високог богословског образовања.

У првих петнаест генерација обновљене Кијевске духовне академије (1819-1853) није било ниједног Србина, свршеног студента поменути школе.⁹ Први Србин, који је завршио реформисану Кијевску духовну академију, био је јеромонах Михаило (Јовановић), потоњи митрополит српски, и то са академским звањем магистра богословља.¹⁰ Он је био један од неколицине Срба, који су крајем 40-их година XIX века, први пут организовано послати у Кијев (најпре у Кијевску духовну семинарију, а потом у Духовну академију), од стране црквених и државних власти Кнежевине Србије.¹¹ У наредних 16 година (1853-1869) Кијевску духовну академију су, са различитим академским звањима, завршила осморица Срба: Никола Зисић (потоњи архимандрит Никанор, професор београдске Богословије), Алимпије Васиљевић (потоњи ректор Велике школе у Београду и министар просвете Кнежевине (Краљевине) Србије), јеромонах Мојсије (Вересић) (потоњи епископ неготински), свештеник Никола Јовановић (потоњи епископ нишки Нестор), Андреј Марјановић, Милан Костић (потоњи ректор цетињске Богословије и други Србин са титулом магистра богословља, на обновљеној Кијевској духовној академији), Никола Билић и Иван Пичета (потоњи ректор Полтавске духовне семинарије).¹²

⁸ Детаљније: *Исјо*, 25-26.

⁹ Списки студенатов Киевской духовной академии, *Труды Киевской духовной академии, т. IV (ноябрь)*, 1869, 403-430.

¹⁰ *Исјо*, 431.

¹¹ У Кнежевини Србији, средином 40-их година XIX, осетиласе снажна потреба за високообразованим богословским кадром, који би био способен да буде носилац наставе у новооснованој београдској Богословији (1836). Митрополит српски Петар (Јовановић), уз подршку државних власти, донео је одлуку о слању Срба на руске духовне академије (највише на Кијевску). О одласку шесторице Срба у Кијев 1846. године и о бризи српских црквених и државних власти у вези са њиховим боравком тамо, детаљније видети низ архивских докумената у: *Москва-Србија, Београд-Русија: документи и материјали, кн. 2 (групиране и пољитичке везе 1804-1878)*, приређивачи: Јовановић М. Тимофејев А. Кузьмичева Л. Иванова Е, Београд-Москва, 2011, 816-817; 821-833.

¹² Списки студенатов Киевской духовной академии, *Труды Киевской духовной академии, т. IV (ноябрь)*, 1869, 435-447. Занимљиво је да се на поменути списковима студената који су завршили Кијевску духовну академију (од 1819. до 1869. године), не налазе имена, за која се у српској црквеној историографији сматра да су, у том периоду, завршили поменути академију, попут: Пантелије Срећковића (потоњег ректора Велике школе у Београду), Јована Јовановића (потоњег епископа нишког Јеронима), Јакова Павловића (потоњег митрополита српског Инокентија). Индикативан је случај Јакова Павловића (потоњег митрополита српског Инокентија). Наиме, у српској историографији не постоји јединствен став о томе да ли је он завршио Кијевску духовну академију. Ђоко Слијепчевић и епископ Сава (Вуковић) тврде да јесте завршио поменути академију, док Радмила Радић тврди да није (Слијепчевић Ђ. *Историја Српске православне Цркве, II*, Минхен, 1966, 467; Сава (Вуковић) еп. *Српски јерарси од IX до XX века*, Београд-Подгорица-Крагујевац, 1996, 198; Радић Р. *Образовање свештенства Српске Православне Цркве у 19. веку и у првој половини 20. века, Образовање код Срба кроз векове*, Београд, 2003, 113). Делимично разјашњење његовог статуса на Кијевској духовној академији налази се у честитки Савета Кијевске духовне академије упућеној новоизабраном митрополиту српском Инокентију (Павловићу), од 4. маја 1898. године, у којој се говори о митрополиту као о „достојном васпитанику“ Кијевске духовне академије, без експлицитног помињања да је поменути Академију и завршио.- Протоколи заседаний Совета Киевской духовной академии за май 1898 года (4 мая), *Труды Киевской духовной академии, т. III, (сентябрь)*, 1898, 196-197.

На основу наведеног, може се констатовати да чињеница о школовању преко 70 Срба на Кијевској духовној академији, у последње три деценије XIX века, сведочи о повратку најстарије руске духовне академије на мапу кључних богословских центара, у којима су се Срби школовали. Од поменутог броја, школовање је успешно завршило 48 Срба, док 23 нису успела да заврше Академију.¹³

Међу онима који су успешно завршили школовање на Кијевској духовној академији, у поменутом периоду, налази се низ личности, које су обележиле живот Српске Цркве, крајем XIX и у првој половини XX века. Васпитаници Кијевске духовне академије били су касније архијереји, свештеномонаси, свештеници, професори београдског Универзитета, Православног богословског факултета у Београду и професори различитих српских богословија и гимназија. Међу њима се издвајају следеће личности: Никола Милаш (потоњи епископ далматинско-истријски Никодим) – трећи Србин са титулом магистра богословља на обновљеној Кијевској духовној академији, свештеник Никола Ружичић (потоњи епископ нишки Никанор), јеромонах Сава (Бараћ) (потоњи епископ жички), јеромонах Мелентије (Вујић) (потоњи епископ тимочки), Василије Прибићевић (потоњи викарни епископ сремски Валеријан), Драгутин Поповић (потоњи епископ нишки Доментијан), Стеван Димитријевић (потоњи први декан Православног богословског факултета у Београду), Стеван Веселиновић (потоњи ректор београдске Богословије), Добросав Ковачевић (потоњи ректор београдске Богословије), Јеврем Илић (потоњи ректор београдске Богословије), Драгољуб Поповић (потоњи ректор београдске Богословије), Петар Протић (потоњи заступник ректора београдске Богословије), Јован Борота (потоњи ректор карловачке Богословије), Лазо Поповић (потоњи професор цетињске Богословије), Светолик Ранковић (потоњи професор београдске Богословије).

Број Срба на Кијевској духовној академији, током последње три деценије XIX века, непрекидно је растао (изузев периода од 1876. до 1879. године, када, услед ратних сукоба на Балкану, није било уписивања Срба на Академију).¹⁴ Крајем XIX века, Срби су били најбројнији страни студенти на Академији.¹⁵ Масовном слању Срба у Кијев, највише је допринео васпитаник Кијевске духовне академије митрополит српски Михаило (Јовановић) (1859-1881; 1889-1898), иначе изузетно цењен и утицајан у руским државним и црквеним круговима тог доба. Око две трећине Срба, који су током последње три деценије XIX века похађали Кијевску

¹³ Један део Срба је прешао из Кијевске на друге руске духовне академије, где су наставили школовање. Ипак, већина од оних који нису завршили Кијевску духовну академију, у потпуности је напустила школовање у Русији, вративши се у отаџбину. Разлоге за то треба тражити у неуспешној адаптацији на наставни процес, али и на услове живота у Кијеву.

¹⁴ О броју Срба на Кијевској духовној академији, у периоду (1876-1879), детаљније видети: Отчет о состоянии Киевской духовной академии за 1876/1877 учебный год, *Труды Киевской духовной академии, т. I, (февраль)*, 1878, 37-40; Отчет о состоянии Киевской духовной академии за 1877/1878 учебный год, *Труды Киевской духовной академии, т. IV, (ноябрь)*, 1878, 276-279; Отчет о состоянии Киевской духовной академии за 1878/1879 учебный год, *Труды Киевской духовной академии, т. IV, (ноябрь)*, 1879, 36-39.

¹⁵ Школске 1896/1897. године, од укупно 43 страна студента, Срба је било 15, Бугара 11, Грка 10, Румуна 5 и Сиријца 2.- Отчет о состоянии Киевской духовной академии за 1896/1897 учебный год, *Труды Киевской духовной академии, т. III, (сентябрь)*, 590-591.

духовну академију, послати су у Кијев на основу директних препорука митрополита Михаила. Поред митрополита Михаила, Србе су, у поменутом периоду, на најстарију руску духовну академију, између осталих, слали: Српски народни сабор из Сремских Карловаца, митрополит црногорски Митрофан (Бан), митрополит сарајевски Сава (Косановић) и други.

Више од половине Срба, школованих на Академији у периоду (1869-1899), долазило је из Кнежевине (од 1882. године, Краљевине) Србије. По десетак Срба долазило је из Аустро-Угарске монархије¹⁶ и Кнежевине Црне Горе. Мањи број долазио је из поробљених српских крајева под отоманском управом.¹⁷

За успешан завршетак школовања Срба на Кијевској духовној академији од изузетног значаја било је претходно стечено образовање. У том погледу, генерално гледајући, Срби су били у подређеном положају у односу на своје руске колеге. Руси су били добро припремљени за наставу на Академији, будући да су је уписивали после завршених руских духовних семинарија, чији је програм био компатибилан са академијским и који је прављен са циљем припреме за упис на духовне академије. Са друге стране Срби су, углавном, долазили са простора где је систематско школско образовање било у зачетку.¹⁸ Ово се посебно односи на просторе Кнежевине (од 1882. године, Краљевине) Србије и Кнежевине Црне Горе.¹⁹ Највећи број Срба долазио је из београдске Богословије, потом из цетињске, карловачке и богословских школа при различитим епископским седиштима. Крајем 80-их и током 90-их година XIX века приметна је тенденција слања Срба у руске духовне семинарије (највише у Кијевску духовну семинарију), пре уписа на Кијевску духовну академију.²⁰

¹⁶ Већ је наглашено да је током XVIII века највећи број Срба, који су се школовали на Кијевској духовној академији, долазио из Хабзбуршке монархије. У односу на овај период, током XIX века, тај број је био неупоредиво мањи. Један од разлога, због којих је током последње три деценије XIX века број Срба из Аустро-Угарске на Кијевској духовној академији био мањи, јесте и отварање Богословског факултета у Черновицама 1875. године (указом цара Франца Јозефа I). На тај факултет, у близини аустро-руске границе (данас у Украјини), одлазио је највећи број Срба из Аустро-Угарске монархије, у поменутом периоду.

¹⁷ Занимљив је податак да је током школске 1890/1891. године, Кијевску духовну академију похађао један Србин из Америке. Његово име се не наводи у материјалима са заседања Савета Кијевске духовне академије. Каже се да је био јерођакон *сербског происхождения*, да је дошао из Америке, да је сам финансирао свој боравак у Кијеву и да је имао намеру да мисионари у Америци (Отчет о состоянии Киевской духовной академии за 1890/1891 учебный год, *Труды Киевской духовной академии*, т. IV, (ноябрь), 306). Интересантно је да се овај „мистериозни“ Србин из Америке помиње само на наведеном месту у материјалима са заседања Савета Кијевске духовне академије. У каснијим материјалима више се не помиње. Врло је извесно да се ради о јерођакону Севастијану (Дабовићу), потоњем архимандриту и првом старешини српске духовне мисије у САД (податак о школовању јерођакона Севастијана у Кијеву, крајем 80-их и почетком 90-их година XIX века, доноси епископ Сава (Вуковић).- Сава еп. *Историја Српске православне Цркве у Америци и Канади 1891-1941*, Крагујевац, 1994, 39).

¹⁸ О стању црквено-школског система и образованости свештенства у српским земљама у XIX веку, детаљније видети: Радић Р. *Образовање свештенства Српске Православне Цркве у 19. веку*, 101-125.

¹⁹ Поређећи претходни ниво стеченог образовања Срба, који су похађали Кијевску духовну академију, професор исте, с краја XIX и с почетка XX века, Николај (Микола) Петров, истиче бољу припремљеност Срба који су долазили из Аустро-Угарске монархије, у односу на њихове сународнике из Србије и Црне Горе.- Петров Н. *Скрижали памяти*, Киев, 2003, 198.

²⁰ Проблем предпреме Срба, уписаних на Кијевску духовну академију, кулминирао је средином 70-их година XIX века, после неколико случајева изузетно лошег успеха српских студената. Због тога се Савет Академије, 31. августа 1876. године, обратио Канцеларији оберпрокурора Светог синода

Завршни радови Срба

На ток школовања Срба на Кијевској духовној академији, током последње три деценије XIX века, битно је утицало неколико фактора. Најпре, у поменутом периоду су донета два академијска устава (1869. и 1884. године), међусобно значајно различита. По уставу из 1869. године формирана су три одељења на руским духовним академијама: богословско, црквено-историјско и црквено-практично. Ова одељења су, фактички, функционисала као засебни факултети, са својим обавезним и изборним предметима. Уведен је и нови систем академских звања: *действительный студент* (завршена трећа година студија, али недовољан просек оцена са завршних испита и слабо оцењен завршни писмени рад), *кандидат богословия* (завршена трећа година студија, уз добар просек оцена са завршних испита и добро оцењен завршни писмени рад) и *магистр богословия* (завршена четврта година студија, уз добар просек оцена са завршних испита и одбраћену магистарску дисертацију).²¹ Уведена је јавна одбрана магистарских и докторских дисертација. Устав из 1884. године (донет у измењеним околностима, после убиства цара Александра II Романова) укинуо је већину одредаба претходног устава. Укинута су одељења и јавне одбране магистарских и докторских дисертација.²²

Ипак, документ који је одлучујуће утицао на ток и успех школовања Срба на Кијевској духовној академији, у поменутом периоду, јесте одлука Светог синода Руске Цркве, од 5. априла 1869. године, о условима школовања странаца на руским духовним академијама. По тој одлуци, академијама је препоручено да максимално снисходе према страним студентима, и то у свим сегментима наставног процеса (од пријемних преко завршних испита до завршних радова).²³

Из поменуте одлуке проистекле су извесне специфичности, које су обележиле ток школовања већине Срба (али и осталих странаца) на Кијевској духовној академији. Једна од најзначајнијих специфичности тичала се изучавања класичних језика (грчки и латински). Наиме, највећи део Срба (битно је нагласити – не сви), подносили су молбе Савету Академије да буду ослобођени обавезе изучавања класичних језика, будући да за то, за разлику од својих руских колега, нису имали одговарајућу предспрему (нису их изучавали у српским школама, углавном богословијама). Савет Академије је, у складу са препоруком Синода, редовно излазио у сусрет овим молбама. Међутим, последица неизучавања одређених предмета (у овом случају класичних језика) огледала се у извесним рестриктивним одредбама, које су уношене у дипломе Срба – свршених студената Кијевске духовне академи-

Руске Цркве, са молбом да се, убудуће, од јужнословенских институција које шаљу своје сународнике на Кијевску духовну академију, захтева да обезбеде за њих адекватну школску предспрему, дајући предлог да се поменути, пре уписа на Академију, шаљу на школовање у руске духовне семинарије или нижа духовна училишта. - Протоколи заседаний Совета Киевской духовной академии (31 августа 1876 года), *Труды Киевской духовной академии, т. 1 (март)*, 1877, 70-71.

²¹ Детаљније у: Протоколи заседаний Совета Киевской духовной академии за ноябрь 1870 года (20 ноября), *Труды Киевской духовной академии, т. 1 (февраль)*, 1871, 15-43.

²² Детаљније: Бурег В. В. *Киевская духовная академия и семинария*, 31-32.

²³ Одлука Синода интерпретирана према: Протоколи заседаний Совета Киевской духовной академии за сентябрь и октябрь 1869 года (10 сентября), *Труды Киевской духовной академии, т. 1 (февраль)*, 1870, 3-4.

је. Конкретно, Србима, који нису изучавали класичне језике, било је забрањено да се запосле у оквирима руског просветног система. Другим речима, њихове дипломе су, у овом контексту, имале вредност искључиво у матичној земљи.

Круну школовања Срба на Кијевској духовној академији представљали су њихови завршни радови, на основу којих су стицали одговарајућа академска звања.²⁴ Од 48 Срба, који су, током последње три деценије XIX века, завршили Академију, један је стекао звање магистра богословља, 25 звање кандидата богословља, 13 звање *действительный студент*, 5 је Академију завршило по посебном програму (без обавезе писања завршног рада), тројица су отпуштена са сведочанством о одслушаном академјском курсу, док за једног Србина немамо податке о стеченом академском звању.

Највећи број тема завршних радова Срба на Кијевској духовној академији, у наведеном периоду, био је везан за историју Цркве (22). Од тог броја 17 тема било је везано за историју Српске Цркве, а 5 тема за област опште историје Цркве. Друге по бројности биле су теме из библијског богословља (7), и то 6 старозаветних и 1 новозаветна тема. По две теме су биле из области патрологије и апологетике, и по једна из канонског права, догматике, и пастирског богословља.²⁵

Теме којима су се Срби бавили у својим завршним радовима указују на више фактора. Са једне стране, сведоче о њиховим научним интересовањима и темама, којима су они, у великом броју случајева, наставили да се баве и по повратку у отаџбину. Са друге стране, оне указују на извесне објективне ограничавајуће факторе, који су Србима онемогућавали бављење ширим спектром богословских тема. Наиме, највећи део завршних радова Срба био је посвећен црквено-историјским темама. Срби су, на извештан начин, били упућени на ову тематику, посебно на област националне црквене историје. Ово, најпре, због доступности материјала за поменуте теме, али и због језика на коме је написан поменути материјал. Са друге стране, не треба занемарити чињеницу, да је у поменутом периоду (1869-1899), црквено-историјска наука била водећа сила руског богословља. То је време процвата руске црквено-историјске школе. Истина, главни центри поменуте школе нису били у Кијевској, већ у Московској (истакнути представници: Алексеј Петрович Лебедев, Јевгениј Јевстигњејевич Голубински, Николај Федорович Каптерев, Василије Осипович Кључевски) и Петроградској духовној академији (истакнути представници: Василије Васиљевич Болотов, Иван Јегорович Тројицки, Иван Васиљевич Чельцов). Ипак, и у Кијевској духовној академији, тог периода, на њиви црквено-историјске науке трудили су се значајни научни радници, попут Ивана Малишевског, Филипа Терновског, Стефана Голубјева, Николаја Петрова, Теодора Титова. Може се закључити да је бављење црквено-историјским темама, од стране Срба на Кијевској духовној академији у наведеном периоду, било, између осталог, подстакнуто чињеницом да је руска црквено-историјска наука, управо у том пери-

²⁴ Поред завршних радова, на стицање одговарајућег академског звања, утицале су и оцене са завршних испита.

²⁵ Неопходно је напоменути да, нажалост, немамо податке о свим темама завршних радова Срба на Кијевској духовној академији, током последње три деценије XIX века (од 42 завршна рада имамо податке о темама 36 радова, а немамо о темама 6 радова).

оду, била у пуном замаху и да је давала своје најбоље плодове. Утицај руске црквено-историјске школе на развој српске црквено-историјске науке био је најочљивији кроз делатност српских црквених историчара – руских ђака.²⁶

Теме из области библијског богословља биле су друге по заступљености у завршним радовима Срба. Разлоге за то (а посебно за заступљеност старозаветних тема) треба тражити у процвату библијских наука, управо, на Кијевској духовној академији у том периоду. То је време када је на руски језик преведен низ старозаветних књига и то трудом професора поменуте Академије. Професори библијских наука, у то време у Кијеву, били су: Аким Олесницки, Владимир Рибински, Александар Глагољев, Димитрије Богдашевски.

Разлоге за мали број или потпуно отсуство тема из појединих области, попут догматике и философије, у завршним радовима Срба, треба тражити, првенствено, у слабијем познавању, не само класичних језика (важних за изучавање светоотачког богословља), већ и руског језика (важног за разумевање сложене руске филозофске мисли).²⁷

Иако странци, и по многим параметрима у подређеном стартном положају у односу на своје руске колеге, поједини Срби су, ипак, написали завршне радове, који су били посебно истакнути, од стране Савета Кијевске духовне академије (похваљени, награђени, одређени за објављивање). Завршни рад Николе Милаша, под насловом *Номоканон у XIV наслова* (1871), од стране рецензента професора Петра Лашкарева је оцењен као изврстан, што је прихватио и Савет Академије.²⁸ Као посебно добар рад похваљен је завршни рад Димитрија Бакића, под насловом *Црна Гора под управом владика* (1876),²⁹ који је објављен у званичном гласилу Министарства просвете Руске царевине.³⁰ Међу четири најбоља завршна рада у својој генерацији, на основу рецензије ректора Кијевске духовне академије епископа Фила-

²⁶ Најистакнутији историчар Цркве, кијевски ђак из овог периода, без сумње је био Стеван Димитријевић, потоњи први декан Православног богословског факултета у Београду и први професор Историје Српске Цркве, на истом. Детаљније о делатности Стевана Димитријевића, као историчара Цркве, видети код: Пузовић П. Прота Стеван М. Димитријевић историчар СПЦ, *Српска теологија у двадесетом веку: исцрпљивачки проблеми и резултати*, 7, Београд, 2010, 53-59.

²⁷ Чињеница је да је део Срба имао проблем са знањем руског језика. Тај проблем, у појединим случајевима, трајао је до самог завршетка школовања у Кијеву. Тако, например, рецензент завршног рада свештеника Николе Веселиновића, професор Аким Олесницки, наводи да је кандидат један део завршног рада написао на српском језику.- Протоколи заседаний Савета Кијевской духовной академии за июнь 1872 года (14 июня), *Труды Киевской духовной академии, т. IV (октябрь)*, 1872, 15.

²⁸ Професор Лашкарев је истакао да кандидат одлично познаје материју, да је добро распоредио одељке у раду и да је његов руски језик одличан (Отзывы экстраординарного профессора П. Лашкарева о сочинениях студентов Н. Милаша, П. Трипольского, О. Моргульца и В. Пятина, у: Протоколи заседаний Савета Кијевской духовной академии за май 1871 года (14 мая), *Труды Киевской духовной академии, т. III (сентябрь)*, 1871, 20-21). Године 1880, рад тадашњег ректора задарске Богословије протосинђела Никодима (Милаша), под насловом *Достојанства у Православној Цркви по црквено-правним изворима до XIV века*, прихваћен је, од стране Савета Кијевске духовне академије, као достојан академског звања магистар богословља (Протоколи заседаний Савета Кијевской духовной академии (24 октября 1880 года), *Труды Киевской духовной академии, т. I (март)*, 1881, 50-53).

²⁹ Протоколи заседаний Савета Кијевской духовной академии (14 июня 1876 года), *Труды Киевской духовной академии, т. IV (декабрь)*, 1876, 427-429.

³⁰ Бакич Д. Черногория под управлением владык, *Журнал министерства народного просвещения, август*, С. Петербург, 1878, 207-272.

рета (Филаретова), сврстан је рад Петра Остојића, под насловом *Насѣнанак и садржај Прве књиге Јездрине* (1876).³¹ Завршни рад Лаза Поповића, под насловом *Црнојорске владике од краја XVIII до половине XIX века* (1896), награђен је Јевгениј-румјанцевском премијом³² и објављен у научном часопису Кијевске духовне академије *Труды Киевской духовной академии*.³³ Као изузетни радови истакнути су завршни радови Стевана Веселиновића (*Преглед историје Пећке катедре (у Сјарај Србији)*; 1889),³⁴ Петра Протића (*Житија српских светитеља као црквено-историјски извор*; 1890),³⁵ и Стевана Димитријевића (*Путовања српских јерараха и других духовних лица у Русију током XV-XVIII века и последице њих путовања*; 1898).³⁶

Закључак

Утицај руске црквено-историјске школе на српску црквено-историјску науку огледа се, између осталог, и у чињеници да је близу половине завршних радова Срба на Кијевској духовној академији, у периоду (1869-1899), било посвећено црквено-историјским темама. Неопходно је имати на уму да је поменути период представљао „златно доба“ руске црквено-историјске науке. Многи од Срба, васпитаника Кијевске духовне академије, касније су били истакнути прегаоци на пољу црквено-историјске науке. Поред тема са црквено-историјском тематиком, у завршним радовима Срба биле су заступљене и теме из других области богословске науке (нарочито из области библијских наука).

И поред бројних проблема везаних за школовање у Кијеву (адаптација на климу, недовољна предспрема, проблеми са знањем руског језика), Срби су успевали да напишу завршне радове, који су, по квалитету, често били равноправни са радовима њихових руских колега, а каткад их и превазилазили. О томе сведоче чињенице везане за награђивање појединих завршних радова Срба, од стране Савета Кијевске духовне академије, као и њихово објављивање у водећим руским научним часописима.

³¹ Отчет о состоянии Киевской духовной академии за 1875/1876 учебный год, *Труды Киевской духовной академии, т. IV (ноябрь)*, 1876, 56.

³² Протоколы заседаний Совета Киевской духовной академии (19 марта 1898 года), *Труды Киевской духовной академии, т. III (сентябрь)*, 1898, 166-168.

³³ Попович Л. Черногорский владыка Петръ I, *Труды Киевской духовной академии, т. I (январь)*, 1897, 35-53; 189-210; т. II (май), 1897, 19-72; 206-241.

³⁴ Протоколы заседаний Совета Киевской духовной академии (10 июня 1889 года), *Труды Киевской духовной академии, т. III (август)*, 1890, 211-220.

³⁵ Протоколы заседаний Совета Киевской духовной академии (11 июня 1890 года), *Труды Киевской духовной академии, т. IV (октябрь)*, 1891, 281-285.

³⁶ Отчет о состоянии Киевской духовной академии за 1897/1898 учебный год, *Труды Киевской духовной академии, т. III (сентябрь)*, 1898, 15.

*ПРИЛОГ: Табеле са подацима о Србима који су похађали
Кијевску духовну академију (1869-1899)³⁷*

ТАБЕЛА 1: СРБИ СВРШЕНИ СТУДЕНТИ КДА (1869-1899)

Презиме и име	Земља порекла	Претходно завршена школа	Ко га је послао на КДА	Година уписа на КДА
Адамовић Алексије	Кнежевина Србија	Богословија у Београду	митрополит српски Михаило (Јовановић)	1869
Анђелковић Милош	Краљевина Србија	Богословија у Београду; Петроградска духовна семинарија		1891 (прешао са Петроградске духовне академије на Кијевску духовну академију)
Бакић Димитрије	Кнежевина Црна Гора	Богословија на Цетињу		1873
Борога Јован	Аустро-Угарска монархија	Богословија у Плашком	Српски народни сабор (Сремски Карловци)	1872
Веселиновић Никола, свештеник	Кнежевина Србија		митрополит српски Михаило (Јовановић)	1869
Веселиновић Стеван	Краљевина Србија	Гимназија у Шапцу		1885
Весић Иван, свештеник	Краљевина Србија	Богословија у Београду	митрополит српски Михаило (Јовановић)	1887
Вукотић Иван	Кнежевина С Црна Гора			1869
Димитријевић Стеван, свештеник	Краљевина Србија	Богословија у Београду	митрополит српски Михаило (Јовановић)	1894
Думић Милутин, свештеник	Аустро-Угарска монархија	Богословија у Сремским Карловцима	Српски народни сабор (Сремски Карловци)	1870
Ђурковић Вукадин	Аустро-Угарска монархија (Босна)	Богословија у Сарајеву		1893

³⁷ У прилогу рада представљамо три табеле са подацима о Србима који су похађали Кијевску духовну академију у периоду (1869-1899). У табелама 1 и 2 налазе се подаци о Србима који су завршили поменути академију, а у табели 3 подаци о Србима који су је похађали, али нису успели да је заврше. У табелама 1 и 3 износе се следећи подаци: презиме и име студента (поредак је направљен на основу азбучног реда њихових презимена), земља порекла, претходно завршена школа, ко их је послао на КДА, година уписа на КДА, (у табели 3 – када и због чега су напустили КДА). Табела 2 је посвећена завршним радовима Срба на КДА и садржи следеће податке: презиме и име, тема завршног рада, рецензенти, резултат (стечени степен академског звања), година писања завршног рада, број сигнатуре завршног рада који се чува у Институту рукописа Националне библиотеке Украјине *имени В. И. Вернадскојо*, у Кијеву (ИР НБУВ). Подаци су представљени, првенствено, на основу Протокола са заседања Савета Кијевске духовне академије, који су објављивани у академијском научном часопису *Труды Киевской духовной академии* (сигнатуре завршних радова у ИР НБУВ преузете су из: Крајняя О. А. Диссертационный фонд Киевской духовной академии в Институте рукописи Национальной библиотеки Украины им. В. И. Вернадского, *Труды Киевской духовной академии*, 11, 2009, 172-192). До појединих података, нажалост, нисмо успели да дођемо, те су стога одређене рубрике остале непопуњене.

Зечевић Михаило	Отманско царство	Богословија на Цетињу; Кијевска духовна семинарија	митрополит српски Михаило (Јовановић)	1892
Ивановић Станко	Кнежевина Црна Гора	Учитељска школа у Београду; два разреда Кишињевске духовне семинарије		
Илић Јеврем	Кнежевина Србија	Богословија у Београду	митрополит српски Михаило (Јовановић)	1873
Исаиловић Дамјан				
Јанковић Душан	Аустро-Угарска монархија (током школовања на КДА примио руско држављанство)			1888
Јефтић Милан	Отманско царство (Нови Пазар)	Богословија у Београду	митрополит српски Михаило (Јовановић)	1874
Јовановић Божидар, свештеник	Краљевина Србија	Богословија у Београду	митрополит српски Михаило (Јовановић)	1886
Јовановић Јордан				1896
Катић Војислав	Краљевина Србија	Богословија у Београду; курс шестог разреда Кишињевске духовне семинарије	митрополит српски Михаило (Јовановић)	1897
Ковачевић Добросав	Краљевина Србија	Богословија у Београду	митрополит српски Михаило (Јовановић)	1890
Купусаревић Љубомир, свештеник	Аустро-Угарска монархија	Богословија у Вршцу	Српски народни сабор (Сремски Карловци)	1871
Марјановић Чедомир	Краљевина Србија	Богословија у Београду	митрополит српски Михаило (Јовановић)	1890
Мелентије (Вујић), јеромонах	Краљевина Србија	Богословија у Београду	митрополит српски Михаило (Јовановић)	1884

Милаш Никола	Аустро-Угарска монархија (Далмација)	Богословија у Сремским Карловцима	Михаил Фјодорович Рајевски, свештеник Руске Цркве, при руском посланству у Бечу	1867
Миленковић Димитрије, ђакон	Краљевина Србија		митрополит српски Михаило (Јовановић)	1884
Мургуловић Георгије	Аустро-Угарска монархија		Српски народни сабор (Сремски Карловци)	1870
Муцовић Иван	Аустро-Угарска монархија	Богословија у Сарајеву	митрополит српски Михаило (Јовановић)	1896
Остојић Петар	Кнежевина Србија	Богословија у Београду	митрополит српски Михаило (Јовановић)	1873
Пејић Мирко	Краљевина Србија	Богословија у Београду	митрополит српски Михаило (Јовановић)	1886
Поповић Драгољуб	Краљевина Србија	Богословија у Београду	митрополит српски Михаило (Јовановић)	1886
Поповић Драгутин	Краљевина Србија	Кијевска духовна семинарија	митрополит српски Михаило (Јовановић)	
Поповић Душан				
Поповић Лазо	Кнежевина Црна Гора	Богословија на Цетињу	митрополит црногорски Митрофан (Бан)	1892
Поповић Саво	Кнежевина Црна Гора	Кијевска духовна семинарија		1881
Прибићевић Василије	Аустро-Угарска монархија	Гимназија у Раковцу (код Карловца)		1889
Протић Петар	Краљевина Србија	Богословија у Београду	митрополит српски Михаило (Јовановић)	1886
Радовановић Владимир				
Ранковић Светолик	Краљевина Србија	Богословија у Београду		1884
Ружичић Никола, свештеник	Кнежевина Србија	Богословија у Београду	митрополит српски Михаило (Јовановић)	1871

Ружичић Радисав				
Сабодошевић Милан	Краљевина Србија	Богословија у Београду	митрополит српски Михаило (Јовановић)	1896
Сава (Бараћ), дечански јеромонах	Отоманско царство (Стара Србија)	Богословија у Београду	митрополит српски Михаило (Јовановић)	1867
Стојановић Јосиф	Краљевина Србија	Богословија у Београду	митрополит српски Михаило (Јовановић)	1886
Стокић Милутин, Ђакон	Кнежевина Србија	Богословија у Београду	митрополит српски Михаило (Јовановић)	1869
Терзић Драгољуб	Краљевина Србија	Кијевска духовна семинарија	митрополит српски Михаило (Јовановић)	1896
Триповић Димитрије				
Цемовић Марко				

ТАБЕЛА 2: СРБИ СВРШЕНИ СТУДЕНТИ КДА (1869-1899)
– ЗАВРШНИ РАДОВИ

Презиме и име	Тема завршног рада	Рецензенти	Резултат (стечени степен академског звања)	Година писања завршног рада	Број сигнатуре завршног рада у ИР НБУВ (ф. 304)
Адамовић Алексије	<i>Морални карактер њасиџира Цркве по изображенију Слова Божџија</i>	екстраординарний професор Петар Лашкарев	действительный студент	1872	
Анђелковић Милош	<i>Сџање Православне Срџске Цркве од времена усџосџављања срџској књажевсџива до садашњеј времена (1815-1893)</i>	доцент Теодор Титов; заслуженный ординарний професор Иван Малишевски	кандидат богословља	1895	1379
Бакић Димитрије	<i>Црна Гора пој управом владика</i>	Ординарний професор Иван Малишевски	кандидат богословља (завршни рад објављен у часопису <i>Журнал минисџерсџива народној просвещения, авџусџи, С. Петербург, 1878, 207-272)</i>	1876	

Борота Јован			уверење о завршеном двогодишњем курсу, по посебном програму (без завршног рада)	1874	
Веселиновић Никола, свештеник	<i>О суду и казнама код древних Јевреја</i>	доцент Аким Олесници	действителный студент	1872	539
Веселиновић Стеван	<i>Прејлед историје Пећке катедре (у Сјарај Србији)</i>	заслуженный ординарний профессор Иван Малишевски; екстраординар- ный профессор Василије Малињин	кандидат богословља	1889	1137
Весић Иван, свештеник	<i>Сћање Српске цркве од времена ослобађања Срба од јурској ројства до садашњеј времена</i>		кандидат богословља	1891	1214
Вукотић Иван	<i>Прејлед историје Православне Црнојорске Цркве од пада српске државе до садашњеј времена</i>	доцент Михаил Ковалници	действителный студент	1872	558
Димитријевић Стеван, свештеник	<i>Путовања српских јерараха и других духовних лица у Русију током XV-XVIII века и последике њих путовања</i>		кандидат богословља	1898	1531
Думић Милутин, свештеник			уверење о завршеном двогодишњем курсу, по посебном програму (без завршног рада)	1873	
Ђурковић Вукадин	<i>Однос Српске Цркве према Руској Цркви од времена појављивања Србије под влашћу Турака до почетка XIX века</i>	доцент Стефан Голубјев; заслуженный ординарний профессор Николај Петров	действителный студент	1897	1485
Зечевић Михаило	<i>Црнојорске владике од краја XVII до половине XVIII века</i>	доцент Стефан Голубјев; заслуженный ординарний профессор Иван Малишевски	кандидат богословља	1896	

Ивановић Станко	<i>Односи Црногорске Цркве са Руском Црквом од краја XVII века до нашеј времена</i>	доцент Николај Мухин; заслуженный ординарный профессор Алексеј Розов	действительный студент	1897	1488
Илић Јеврем	<i>Порекло сизеренске власији ијайској иресјола над словенским државама</i>	екстраординарный профессор Алексеј Розов	действительный студент	1876	676
Исаиловић Дамјан			кандидат богословља	1899	1582
Јанковић Душан	<i>Римска црква (јерархија и заједница) у време блаженеј Јеронима</i>	доцент Владимир Рибински; заслуженный экс- траординарный профессор Михаил Ковальнички	действительный студент	1894	1348
Јефтић Милан			действительный студент	1891	
Јовановић Божидар, свештеник	<i>О Књизи Исуса Навина</i>	доцент Арсеније Царевски; ординарный профессор Аким Олеснички	кандидат богословља	1890	1185
Јовановић Јордан	<i>Секција молокана и ојовривање њеној лажної учења</i>		уверење о одслушаном четворогодишњем академијском курсу	1900	1635
Катић Војислав	<i>Психолошке основе религије</i>			1901	1689
Ковачевић Добросав	<i>Средства за издржавање сјарозавешној храма и свештиенства</i>	доцент Владимир Рибински; заслуженный ординарный профессор Аким Олеснички	кандидат богословља	1894	1354
Купусаревић Љубомир, свештеник			уверење о завршеном двогодишњем курсу, по посебном програму (без завршног рада)	1873	
Марјановић Чедомир	<i>Сјарозавешно учење о илаји у Будућем веку</i>	доцент Владимир Рибински; екстраординарный профессор Теодор Покровски	кандидат богословља	1894	1360
Мелентије (Вујић), јеромонах	<i>Историјске заслуге свештиенства у Србији (историјски осврћ)</i>	заслуженный ординарный профессор Иван Малишевски	кандидат богословља	1888	1118

Милаш Никола	<i>Номоканон у XIV наслова; Досијојансијва у Православној Цркви по црквено-правним изворима до XIV века</i>	екстраординарний професор Петар Лашкарев екстраординарний професор Петар Лашкарев	кандидат богословља (похваљен завршни рад) магистар богословља	1871 1880	487
Миленковић Димитрије, Ђакон (од 1886. год свештеник)	<i>Пройоведи Свејој Гријорија Ниској</i>	заслуженний ординарний професор Василије Пјевници	кандидат богословља	1888	1119
Мургуловић Георгије			уверење о завршеном двогодишњем курсу, по посебном програму (без завршног рада)	1873	
Муцовић Иван	<i>Свејоошачки докази бића Божијег</i>	доцент Петар Кудрјавцев заслуженний ординарний професор Петар Линицки	кандидат богословља	1900	1645
Остојић Петар	<i>Насијанак и садржај Прве књиге Јездрине</i>	еп. Филарет (Филаретов), ректор КДА	кандидат богословља (завршни рад сврстан међу четири најбоља у генерацији)	1876	663
Пејић Мирко	<i>Хришћансијво у Србији у другој половини XII века</i>	Заслуженний ординарний професор Иван Малишевски; екстраординарний професор Василије Малињин доцент Атанасије	действительный студент	1890	1193
Поповић Драгољуб	<i>Борба православлља са латинсијвом у Србији</i>	Булгаков; екстраординарний професор Алексеј Розов	действительный студент	1890	1194
Поповић Драгутин	<i>О истиинијостии хришћанске релијије по айологетама II-IV века</i>		действительный студент кандидат богословља (након полагања додатних испита)	1899 1900	1592
Поповић Душан			уверење о одслушаном четворогодишњем академском курсу	1899	1593

Поповић Саво	<i>Фалсификацији којима је прибегавало папство у интересу свој ауторитета</i>		действительный студент кандидат богословља (после, накнадно, положеног испита из латинског језика)	1884 1886	947
Поповић Лазо	<i>Црногорске владике од краја XVIII до половине XIX века</i>	доцент Атанасије Булгаков; заслуженный ординарний професор. Иван Малишевски	кандидат богословља (завршни рад објављен у <i>Труды КДА</i> и награђен Јевгениј-румјанцевском премијом)	1896	
Прибићевић Василије	<i>Хришћански живој и црквено блајочиније у посланицама Светиој Ајосиола Павла Коринћанима</i>	доцент Теодор Титов; заслуженный екстраординарний професор Михаил Ковалњицки	кандидат богословља	1893	1322
Протић Петар	<i>Житија српских светињела као црквено-историјски извор</i>	екстраординарний професор Василије Малињин; ординарний професор Николај Петров	кандидат богословља (завршни рад оцењен као веома добар)	1890	1195
Радвановић Владимир	<i>Српски манастири у XIII и XIV веку</i>		кандидат богословља	1898	1549
Ранковић Светолик	<i>Сћање црквене историје у Србији у шекућем сиволећу</i>	заслуженный ординарний професор Василије Пјевнишки	действительный студент	1888	1126
Ружичић Никола, свештеник			кандидат богословља	1874	596
Ружичић Радисав			уверење о одслушаном четворогодишњем академском курсу (без завршног рада)	1899	
Сабодошевић Милан	<i>Пастирска служба старозавешних пророка</i>	доцент Николај Макавејски екстраординарний професор Теодор Орнатски	действительный студент кандидат богословља (након полагања додатних испита)	1900 1900	1654
Сава (Бараћ), дечански јеромонах	<i>Историја обраћања руских инороца у хришћанство</i>	проф. Иван Малишевски	кандидат богословља	1871	505

Стојановић Јосиф			действительный студент	1890	
Стокић Милутин, ђакон	<i>Савремено сјање Српске Цркве</i>	екстраординар- ный професор Александар Воронов	действительный студент	1872	553
Терзић Драгољуб	<i>Материјално сјање свеишениства IV- VII век</i>	доцент Јосиф Бродович ординарний професор Алексеј Дмитријевски	уверење о одслушаном че- творогодишњем академијском курсу	1900	1659
Триповић Димитрије			кандидат богословља	1899	1610
Цемовић Марко			кандидат богословља	1899	1615

ТАБЕЛА 3: СРБИ КОЛИ СУ ПОХАЂАЛИ,
АЛИ НИСУ ЗАВРШИЛИ КДА (1869-1899)

Презиме и име	Земља порекла	Претходно завршена школа	Ко га је послао на КДА	Година уписа на КДА	Година и разлог напуштања КДА
Аздејковић Светислав	Краљевина Србија	Богословија у Београду	митрополит српски Михаило (Јовановић)	1890	1892 (искључен, пошто се није појављивао на КДА, током школске 1891/1892)
Вуковић Петар	Кнежевина Црна Гора	Богословија на Цетињу	Митрополит црногорски Митрофан (Бан)	1892	1894 (поднео молбу за напуштање КДА)
Вукотић Никола	Кнежевина Црна Гора				1890 (поднео молбу за напуштање КДА)
Вујновић Љубомир	Аустро-Угарска монархија (Далмација)	Богословија у Задру	Михаил Фјодо- рович Рајевски, свештеник Руске Цркве, при рус- ком посланству у Бечу	1867	1869 (на сопствени захтев премештен на Петроградску духовну академију)
Димитријевић Тимотије	Аустро-Угарска монархија	Богословија у Сремским Карловцима		1887	
Илић Арсеније	Краљевина Србија		митрополит српски Михаило (Јовановић)	1890 (са Петроградске духовне академије прешао у Кијевску духовну академију)	
Илкић Стеван	Аустро-Угарска монархија	Учитељска школа у Сомбору	митрополит српски Михаило (Јовановић)	1897	1898 (напустио КДА због лошег здравља)

Јакшић Душан	Аустро-Угарска монархија	Богословија у Сремским Карловцима		1892	прешао на Петроградску духовну академију
Јоакимовић Стефан				1874	1875 (искључен, пошто се није појављивао на КДА, током школске 1874/1875)
Кастратовић Иван	Краљевина Србија	Учитељска школа у Београду		1897	
Лалић Никола, Ђакон	Аустро-Угарска монархија (Сарајево)	Богословија у Београду	Митрополит сарајевски Сава (Косановић)	1883	1885 (поднео молбу за напуштање КДА, због нарушеног здравља)
Маински Јован	Аустро-Угарска монархија	Богословија у Сремским Карловцима		1887	1888 (поднео молбу за напуштање КДА)
Милић Димитрије	Краљевина Србија	Богословија у Београду	митрополит српски Михаило (Јовановић)	1886	1887 (поднео молбу за напуштање КДА, због личних разлога)
Милојковић Михаило	Краљевина Србија	Богословија у Београду	митрополит српски Михаило (Јовановић)		1890 (био на списку Срба, који је митрополит Михаило упутно КДА, али се никада тамо није појавио)
Оцоковић Урош	Краљевина Србија	Богословија у Београду	митрополит српски Михаило (Јовановић)		1890 (био на списку Срба, који је митрополит Михаило упутно КДА, али се никада тамо није појавио)
Петровић Новица		Јекатерино-славска духовна семинарија		1896	
Поповић Апостол	Отоманско царство	Кијевска духовна семинарија	митрополит српски Михаило (Јовановић)	1892	
Поповић Вуко	Кнежевина Црна Гора	Богословија на Цетињу		1873	1876 (искључен, пошто се није појављивао на КДА, током школске 1875/1876)
Поповић Константин	Краљевина Србија	Богословија у Београду	митрополит српски Михаило (Јовановић)	1891	1894 (поднео молбу за напуштање КДА)
Ристић Георгије	Краљевина Србија	Учитељска школа у Београду	митрополит српски Михаило (Јовановић)	1893	
Ружић Душан				1889	

Савичић Стефан	Краљевина Србија	Богословија у Београду	митрополит српски Михаило (Јовановић)	1890 (био на списку Срба, који је митрополит Михаило упутио КДА, али се никада тамо није појавио)	
Стојаковић Василије	Краљевина Србија			1885	1887 (на сопствени захтев премештен на Петроградску духовну академију)

Извори коришћени у раду

- Протоколи заседаний Совета Киевской духовной академии (1869-1899), објављивани у: *Труды Киевской духовной академии*
- Отчеты о состоянии Киевской духовной академии (1869-1899), објављивани у: *Труды Киевской духовной академии*
- Москва-Србија, Београд-Русија: документи и материјали, т. 2 (групиране и илустриране везе 1804-1878)*, приређивачи: Јовановић М. Тимофејев А. Кузьмичева Л. Иванова Е, Београд-Москва, 2011.

Литература

- Бурег В. В. *Киевская духовная академия и семинария*, Киев, 2009.
- Buchenau K. Just a real-life brothers. Serb-russian contacts in the ecclesiastical academy of Kiev (1850-1914) and in orthodox schools of interwar Yugoslavia (1920-1941), *Tokovi istorije*, 3-4, 2005, 54-66.
- Јовановић М. Срби у руским школама у XVIII веку, *Црква и животи*, 1-2, 1926, 16-30.
- Колыбанова К. В. Культурные и профессиональные связи между Сербией и Украиной в XVIII ст. как фактор противостояния культурной и религиозной экспансии Османской и Австрийской империи, *Ислам, Балкан и велике силе XIV—XX век*, Историјски институт САНУ, Београд, 1997, 261—267.
- Крайняя О. А. Диссертационный фонд Киевской духовной академии в Институте рукописи Национальной библиотеки Украины им. В. И. Вернадского, *Труды Киевской духовной академии*, 11, 2009, 164-192.
- Петров М. Питомци Српског народног сабора у Сремским Карловцима на Кијевској духовној академији у другој половини XIX века, *Зборник Матице српске за историју*, 5, Нови Сад, 1972, 164-167.
- Петров Н. И. Воспитаники Киевской Академии из Сербов с начала синодального периода и до царствования Екатерины II (1721-1762), *Известия отделения русского языка и словесности Императорской Академии Наук*, т. IX, кн. 4, С. Петербург, 1904, 1-16.
- Петров Н. И. *Скрижали памяти*, Киев, 2003.
- Прибићевић В. Срби питомци кијевске академије у времену од 1721-1762, *Бојословски гласник*, т. IV, књ. VII, С. Карловци, 1905, 248-252.
- Пузовић П. Прота Стеван М. Димитријевић историчар СПЦ, *Српска теологија у двадесетом веку: исцрпљивачки проблеми и резултати*, 7, Београд, 2010, 53-59.
- Радић Р. Образовање свештенства Српске Православне Цркве у 19. веку и у првој половини 20. века, *Образовање код Срба кроз векове*, Београд, 2003, 101-125.
- Радојчић Н. Кијевска Академија и Срби, *Српски књижевни гласник*, 307, 1913, 668-673.

- Сава (Вуковић) еп. *Историја Српске православне Цркве у Америци и Канади 1891-1941*, Крагујевац, 1994.
- Сава (Вуковић) еп. *Српски јерарси од IX до XX века*, Београд-Подгорица-Крагујевац, 1996.
- Савић М. Школовање српских ђака у Русији и митрополит Михаило, *Живот и дело митрополиита Михаила (1826-1898)*, Историјски институт САНУ, Београд, 2008, 263-270.
- Слијепчевић Ђ. *Историја Српске православне Цркве, II*, Минхен, 1966.
- Слијепчевић Ђ. *Историја Српске православне Цркве, I*, Диселдорф, 1978.
- Хаџи Видојковић Ј. Једна смотра, *Весник Српске Цркве*, 4-6, 1932, 266-270.

Владислав Пузович

*Заключительные работы сербов,
обучавшихся в Киевской духовной академии (1869-1899)*

Резюме: В настоящей работе излагаются главные аспекты образования сербов в Киевской духовной академии, в период последних трех десятилетий XIX века. На древнейшей русской духовной академии, в упомянутый период, обучалось больше чем 70 сербов. Особое внимание в работе посвящено заключительным работам студентов сербского происхождения. Анализируется тематика упомянутых работ. Имея в виду факт что большинство заключительных работ было связано с церковно-исторической тематикой, автор приходит к выводу о том, что сербы находились под значительным влиянием русской церковно-исторической школы. Многие из сербов - выпускников Киевской духовной академии впоследствии стали известными церковными историками. Таким образом, русская церковно-историческая школа повлияла на сербскую церковно-историческую науку в конце XIX и в первой половине XX века. В конце работы (в приложении) помещаются таблицы, в которых находятся исчерпывающие данные о сербских студентах КДА и об их заключительных работах.